

ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ В ПРОЦЕСІ ЛОГІЧНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО СПРИЙНЯТТЯ КАЗКИ НА РАДІО

У статті розглядаються засоби впливу казки, яка лунає в ефірі радіо, на слухача, що сприяють логічному та емоційному осмисленню інформації дитиною. Автор аналізує головні формотворчі та стилетворчі засоби радіомовлення на прикладі казки «Їжак і Заєць» і визначає основні функції звукового оформлення казки на радіо.

Ключові слова: радіо, слово, музика, шуми, вплив, монтаж, дитяча аудиторія

In the article there are considered the methods of the influence of the tale, which sounds by radio, on the listener, which favour logical and emotional comprehension of the information by child. The author analyses the main shape-generating and style-generating means of broadcasting after the example of the tale "Hedgehog and Hare" and determines the main functions of the sound design of the radiotale.

Key words: radio, word, music, noise, influence, arrangement, child audience.

Слухове сприйняття інформації згідно досліджень вчених вважається одним із найбільш дієвих. Із раннього дитинства людина отримує знання, пізнаючи світ органами зору і слуху. Проте саме слухове сприйняття найбільше впливає на уяву. А тому природно, що радіо у системі ЗМІ відкриває величезні можливості для розвитку мислення та формування асоціацій. На думку вчених-фізіологів природа людини така, що отримані звукові враження вона намагається перетворити у зорові [7, 106]. Під час цього процесу активно працює фантазія, в людини виникають певні почуття та емоції, і в такий спосіб розвивається мислення. Усі ці навички особливо важливі для сприйняття і розвитку дитини. Тому радіо, так само як і книга, сприяє створенню емоційного та мислинневого балансу слухача. Дитина з самого малку сприймає казки на слух, тому розповідь, яка лунає із приймача, оцінюється не як щось нове, а цілком природне, що сприяє кращому засвоєнню отриманої інформації.

Радіомовлення відкриває величезні можливості впливу на слухачів. Логіка викладеного матеріалу, зв'язок між його фрагментами мають будуватися за законами усного мовлення. Якщо знехтувати психологічними особливостями сприйняття, переваги радіокомунікації можуть бути втрачені [8, 20]. На радіо важлива не сама інформація, а те, як вона подається. Вдвічі завдання ускладнюється, коли мова йде про дитину, яку необхідно зацікавити, щоб вона дослухала казку до кінця. Тоді ведучому знадобляться не лише його акторські здібності, а й виражальні засоби радіомовлення.

Слово разом із музикою і шумами створюють повноцінну картинку, що постає в уяві малят, завдяки монтажу вона стає цілісною, органічною

розповіддю. Її ефективність залежить від того, на скільки майстерно журналіст зможе використати комплекс виражальних засобів. Адже радіо у цікавій, і головне, доступній формі намагається розповісти малій дитині про навколишнє середовище, дати перші відомості про предмети, тварин, явища природи.

На жаль, в ефірі сучасного вітчизняного радіомовлення мало уваги приділяється художньому оформленню радіопрограм, не вивчається і вплив виражальних засобів на слухача. Осмисленню цих понять присвячені роботи російських вчених: О. Шереля, В. Смирнова, Н. Ломикіної, різним аспектам особливостей радіомовлення приділяють увагу українські дослідники: В. Лизанчук, О. Штурнак, І. Пенчук, особливості радіоп'єси вивчає І. Хоменко. Ними сформульовано основні поняття виражальних засобів радіомовлення, їхня роль і значення у процесі сприйняття і засвоєння інформації. Проте особливості впливу природних і технічних засобів на аудиторію, його залежність від жанру радіопрограм не були предметом наукових досліджень.

Отже, метою цієї статті є теоретичне осмислення виражальних засобів радіомовлення у процесі засвоєння інформації та визначення особливостей їх використання в програмах для дітей, зокрема казках, що звучать в ефірі радіо.

Вечірні казки, що лунають на радіо «Промінь» у виконанні кращих акторів України адресовані найменшим слухачам. Казка – невичерпне джерело емоцій та почуттів, а тому важливий не лише логічний і правильний виклад розповіді, а й її емоційність, експресія, динамізм. Казка вчить дітей розуміти, що таке добро і зло, кумедне і трагічне, дитина прагне брати приклад з позитивних казкових героїв. А тому інформація має бути почута, щоб вона запам'яталась і примусила працювати розум. Урешті розвинула б уяву і фантазію [5, 186].

Зрозуміло, що у процесі засвоєння інформації, в даному випадку казки, слово несе головне навантаження, оскільки відіграє змістовну та емоційну функції. Мовленню актора, що читає казку, притаманні різноманітні виражальні властивості: художні засоби, риторичні прийоми, інтонація, темп, тембр, ритм, акценти, що впливають на слухача.

Окремої уваги заслуговує інтонація. Під інтонацією розуміють сукупність звукових засобів мовлення, куди відносять різні зміни голосу: динаміку, мелодіку, темп і тембр мовлення [9, 61]. Інтонація дозволяє зрозуміти, хто говорить, кому і як. Інтонаційне забарвлення казок – своєрідне, його легко відрізнити. Воно гіперболізоване, оскільки навіть без ідентифікації казкових персонажів зрозуміло, хто говорить, і навіть, якими якостями володіє. Так у казці «Їжак і Заєць», яка пролунала в ефірі радіостанції завдяки інтонаціям мовця зрозуміло, що тихенький і сором'язливий – це Їжак, а веселий і задиркуватий – Заєць. Відповідно змінюється й інтонація ведучого: то помірною і розсудливою, то емоційною й динамічною, з уривчастою вимовою, а іноді, навіть, з природними зупинками (заїканням).

Інтонаційно правильно збудувати розповідь допомагають й індивідуальні характеристики мовця, тобто елементи інтонації [3, 48]. Голос, швидкість, висота, тембр голосу, мелодика, ритм, фразові, логічні акценти, паузи складають єдине поняття – просодія [4]. Просодичні характеристики мовлення

значно впливають на емоції та уяву малят. Якщо ведучий описує пейзажі: говорить про ліс, звертається до сонця, то його мова повільна, спокійна, використовуються паузи, за музичною термінологією «легатто». А коли казкові герої Їжак і Заєць починають змагатися навипередки, то змінюються й голосові характеристики: швидкість зростає, тембр голосу стає більш дзвінким, вимова чіткішою, у них навіть з'являється задишка.

Особливе місце в інтонуванні займає паузація. Її роль в усному мовленні досить важлива. Паузи можуть свідчити про емоційний стан мовця, поєднувати чи, навпаки, розділяти текст, підсилювати певний епізод мовлення. Нерідко журналісти використовують психологічну паузу. Вона збагачує зміст тексту, підсилює очікування, напруження [3, 156]. Така пауза пов'язана не з текстом, а з почуттями, така зупинка у мовленні надає словам емоційного забарвлення. У казках, що звучать на радіо, паузи особливо доречні, адже дають змогу ідентифікувати звуковий образ, скласти своє уявлення про почуте. Так, починаючи розповідь, мовець закликає малят уявити ліс казок:

(Музична заставка)

Ведучий: Давайте разом з вами заплющимо очі, і уявімо, що ми з вами потрапили у великий ліс, де живуть казки. *(Пауза)*

(Звуки дзвіночків)

Уявили? (Пауза)

(Звуки пташиного співу)

Чуєте? Пташки співають. (Пауза)

А ось і вітер...захитав дерева. (Пауза)

А-х, а ось галявина. (Пауза)

(Музика)

Яка сонячна галявина! (Пауза)

Давайте сядемо з вами у шовковисту, м'яку траву і послухаємо казку. (Пауза)

У цьому випадку паузи дозволяють повністю уявити лісовий пейзаж: спочатку великий ліс, його атмосферу із пташиним співом і, нарешті, галявину, де розповідатиметься казка. Виникає ефект присутності. У такий спосіб дитина крок за кроком перетворює почуту інформацію на візуальний малюнок. При цьому у кожної дитина виникне своя власна, не схожа на інші картина. Тобто мовець створює умови для повного засвоєння інформації, після чого починає працювати уява і фантазія.

Ще одна особливість радіомовлення – діалогічність, що примушує слухачів бути безпосередніми учасниками казкової подорожі. Звертаючись до малят, ведучий розбиває звуковий потік на питання «Чуєте?», «Уявили?», використовує дієслова наказового способу: «Давайте сядемо», «Ходімо», використовує системи звернення: «Любі діти!». Саме використання таких форм, як апеляція до аудиторії, і створює всі умови для утримання уваги слухачів [1, 42].

Ефект присутності на місці події створюється завдяки ще одному виражальному засобу – звуковому фону. Його створюють музика і шуми. Вони в першу чергу привертають дитячу увагу і дозволяють утримувати її, оскільки на відміну від телебачення, радіо не може дати візуального зображення. А тому

виражальні засоби компенсують відсутність відеоряду і примушують дитячу аудиторію асоціативно мислити. У казці «Їжак і Заєць» лірична і спокійна музика демонструє мальовничий лісовий пейзаж, а весела і грайлива – бігові перегони головних персонажів. Необхідно враховувати особливий вплив музики на психіку дитини. Темп, ритм, тональність музики тісно пов'язані з формуванням у дитини психічних та емоційних відчуттів. Наприклад, швидкий темп музичного оформлення збуджує, а повільний, навпаки, заспокоює. Зважаючи на те, що казки на радіо читаються переважно ввечері, то й музичний супровід частіше має заспокійливе звучання.

Значну роль в образній системі радіомовлення відіграють шуми. Шуми – головний виражальний засіб, що дозволяє відтворити оточуючий світ. Шумові акценти, як і музичні, допомагають розкрити глибинний зміст тексту, підкреслити найбільш важливі моменти, досягти необхідного емоційного впливу на слухача [2, 142]. Шуми, подібно до інших компонентів звукового образу – музики і слова – доповнюють текст, створюють необхідну атмосферу програми. Звуковий образ казок, що звучать на радіо, завжди позитивний, чарівний, загадковий. Це зумовлено самою природою жанру, адже казка несе у собі перемогу добра над злом, прагнення наслідувати позитивних персонажів.

Музика і шуми як формотворчі або природні засоби відображають дійсність, а тому вони не залежать від суб'єктивного впливу журналіста. Його творчість виявляється в правильному доборі звукових і шумових ефектів. Добирати їх необхідно особливо уважно, бо від цього залежить точність і якість створеного в ефірі звукового образу. Завдяки казці дитина тільки пізнає світ, а тому виражальні засоби покликані познайомити слухача зі звуками навколишнього середовища. Вони можуть імітуватися, ілюструючи вже прочитаний текст, чи навпаки, передувати тексту, дозволяючи слухачеві самостійно підібрати асоціації та уявити майбутній фрагмент оповіді. У казці «Їжак і Заєць» музика і шуми виконують одразу кілька функцій.

1. Визначення місця дії. Звуки дзвіночків, з яких розпочинається казка одразу готують слухачів до таємничої розповіді, створюють своєрідну атмосферу чарівності. Пташиний спів дозволяє зорієнтуватися дитині у просторі, він переносить малюка на природу, лісову галявину. Ці шуми, записані синхронно з мовою, стають єдиним цілим, частиною ситуації спілкування. До того ж інформація, закладена у шумових ефектах, поглиблює усвідомлення тексту.

2. Ідентифікація героїв. Завдяки ефектам, що імітують мову тварин, дитина не лише знайомиться зі звуками, які вимовляють казкові герої, а й потім здатна легко розрізнити мову персонажів. У результаті, слухач досить швидко може переключати увагу і логічно зробити висновки.

3. Створення звукового фону. Музичне оформлення казки чітко підкреслює ритм звучання тексту. Якщо ведучий говорить про початок перегонів Їжака і Зайця, то помірний звуковий фон змінюється на швидку, грайливу музику. Якщо мова йде про сонячну галявину, то картинка лісу, крізь дерева якого пробиваються промені сонця, передається мовою музики, що

поступово із загадкової і легкої набирає темп і закінчується кульмінацією, що співпадає із завершенням текстового епізоду.

4. Створення цілісного звукового образу. Текст звичайної, можливо навіть відомої для слухача казки, отримує додаткові величезні можливості, зокрема – художні. Слова і музика починають взаємодіяти. При цьому в одному фрагменті на перший план виходить текст, а в іншому головну роль можуть відігравати музика і шуми.

Не слід забувати про ще одну функцію музики в дитячому мовленні виховну. Музика, яка лунає в дитячих програмах, у тому числі і в казках, формує певний музичний смак. Тому тексти казок, що лунають в ефірі радіо, нерідко супроводжуються класичною музикою, або дитячими піснями. У музичному оформленні казки «Їжак і Заєць» використані фрагменти творів А. Глазунова, А. Бородіна і М. Мусоргського.

Весь комплекс виражальних засобів гармонійно компінуються за допомогою монтажу. Монтаж вважається одними із головних стилетворчих або технічних засобів вираження. Мащенко І. Г. визначає монтаж звуку як з'єднання (збирання) в певній послідовності записаних раніше різних звукових фрагментів (мова, шуми, музика) у цілісну звукову композицію; редагування, скорочення синхронних мовних фонограм та інших елементів звукового супроводу [6, 282]. Саме монтаж є основою для створення звукового образу. Адже під час складання всіх елементів майбутньої казки використовується різна сила звучання, паузи, різноманітні виражальні засоби, визначається тривалість звучання музики, шумів чи тексту. Зрозуміло, що монтаж залежить у першу чергу від замислу журналіста. Якщо на початку казки ведучий прагне змалювати пейзаж і донести його до слухачів, то й виражальні елементи змонтовані в такий спосіб, аби дитина відчула спокійну і таємничу атмосферу лісу. Для цього монтуються природні шуми, як то звуки дзвіночків, пташиного співу, численні паузи.

Казкова оповідь неможлива без ще одного виражального засобу – голосового гриму. Так само, як актори лялькового театру змінюють голоси для різних персонажів, так і ведучий казки на радіо завдяки змінам у голосі створює образ того чи іншого героя. Ефект досягається завдяки емоційному забарвленню мови та ритмічним особливостям, характерним для окремого казкового персонажа. Вже після першого знайомства слухача з головними героями, він може в подальшому диференціювати образи та їхні діалоги. Якщо на початку казки Їжак – сором'язливий і чемний персонаж із відповідним голосовим гримом, то під час перегонів ведучи, змінивши голосовий грим голосно і дзвінко вигукував: «А я вже тут!». Так само і Заєць: спочатку був задиркуватий, що виявлялось у швидкому мовленні, дзвінкому голосі з ефектом заїкання. То після того, як його провчив Їжак, характер персонажу за допомогою голосового гриму змінився.

Значні технічні властивості радіо, використання виражальних засобів, творчий підхід журналіста створюють матеріал, який спонукає до мислення, активізує увагу, пробуджує почуття, примушує фантазувати, тобто впливає на слухача у двох сферах: логічній та емоційній [5, 72]. Зміст будь-якої казки

дитина має збагнути, проаналізувати і співставити з реальною дійсністю. Саме тому наприкінці оповіді ведучий робить висновок: «Ніколи не треба сміятися зі слабшого». Зробивши проєкцію казки на конкретну життєву ситуацію, малеча зможе прийняти логічно обґрунтоване рішення, мати власну думку, спонукати до певних дій.

За допомогою грамотного використання комплексу виражальних засобів радіо впливає на емоції і почуття дитини. Саме вони викликають у маленьких слухачів певний емоційний стан, певний настрій, які в подальшому можуть вплинути на формування власного погляду на події та явища. Використання усіх можливостей радіо дозволяє досягти головної мети: слухач має зрозуміти основну ідею казки. Максимально завдання виконане, коли разом оптимально, професійно використовуються емоційні та раціональні засоби, які доповнюють одне одного і органічно поєднані.

Величезна кількість звуків природи, цивілізації складають багату палітру звукового середовища, яка потім використовується в радіомовленні. Тому важливо вміти грамотно і професійно працювати із звуком, забезпечити звукову достовірність у подачі матеріалу різного змісту, особливо, якщо це стосується дитячих програм.

До їх підготовки треба підходити особливо ретельно, мало написати гарний текст. Його слід збагатити музикою, звуками, інтонацією та акторськими здібностями. Лише в комплексі виражальні засоби радіомовлення здатні виконати педагогічну та виховну функції, що несуть у собі дитячі програми і, зокрема казки.

Література

1. Гаймакова Б.Д., Макарова С.К., Новикова В.И., Оссовская М.П. Мастерство эфирного выступления: Учебн. пособие., М.: Аспект Пресс, 2004. – 283с.
2. Ефимова Н.Н. Художественно-эстетический анализ звукового эфирного пространства телерадиовещания: дис. ...д-ра искусствоведения: 17.00.03. – М.: РГБ, 2006. – 280с.
3. Єлісовенко Ю. Інтонаційна диференційованість інформаційного, аналітичного та художньо-публіцистичного теле- і радіомовлення // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Журналістика. 2006, - №14. – с.47-50.
4. Ломыкина Н.Ю. Просадические характеристики речи телеведущих (на материалах программ социально-культурной тематики: дис. ...канд. филол. наук: 10.01.10. – М.: РГБ, 2007. – 234с.
5. Лизанчук В.В. Основы радиожурналистики: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 628с.
6. Машенко І.Г. Енциклопедія електронних мас-медіа. У 2 т. Том другий: Термінологічний словник основних понять і виразів: телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. – Запоріжжя: Дике Поле, 2006. – 512с.
7. Радиожурналистика: ученик / под. ред. А.А. Шереля., М.: Изд-во Моск. ун-та: Наука, 2005. - 480с.

8. Смирнов В.В. Жанры радиожурналистики: Учебное пособие для вузов / В.В. Смирнов. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 288с.
9. Штурнак О. Інтонаційна виразність – важливий елемент телевізійного тексту //Телевізійна й радіожурналістика. – 2007. – Вип.7. – с.154-160.